

1. *Taxus baccata* L. – Cis pospolity

Zasięg cisa obejmuje głównie Europę środkową i południową, ale pojedyncze stanowiska znajdują się prawie w całej Europie. Wschodnia granica zasięgu dociera do zachodniej Estonii, Łotwy, Ukrainy oraz do wschodniej i środkowej Polski. Na północy cis sięga w południowej Norwegii i Szwecji do około 63° szer. geogr. półn., a w Szkocji do 58°. Poza zwartym zasięgiem występuje on jeszcze w Anglii i w Irlandii, w Hiszpanii, na Azorach, na Maderze, w północnej Afryce (Algier), w Turcji i na południu ZSRR (Krym, Kaukaz) oraz w Iranie.

W północnej części zasięgu *T. baccata* rośnie przeważnie na równinach, a w południowej – w górach. Najwyższe wzniesienia nad poziom morza osiąga w północnej Afryce – 2500 m., w górach Kaukazu do 2000 m, w południowej Hiszpanii – 1948 m, w Pirenejach – 1623 m, w Tatrach – 1500 m i w Alpach Szwajcarskich – 1400 m.

Cis charakteryzuje się powolnym wzrostem zarówno na wysokość jak i na grubość. Jest wrażliwy na niskie temperatury i unika klimatu kontynentalnego. Znosi dobrze umiarkowane ocienienie, ale zbyt mały dopływ światła uniemożliwia jego odnawianie się, a niekiedy powoduje obumieranie siewek. Na ogół rośnie na różnych typach gleby, jednak najlepiej odpowiada mu gleba świeża, próchniczna, zasobna w wapń, o znacznym stopniu wilgotności.

Dawniej cis był ważnym i charakterystycznym składnikiem lasów, lecz przypuszczalnie nie tworzył zwartych drzewostanów. Podobnie i dzisiaj występuje wyłącznie w dolnym piętrze drzew albo w podszyciu. W górach rośnie w lasach wraz z bukiem, jodłą lub czasem ze świerkiem, a na nizinach w lasach liściastych lub liściasto-iglastych. Rzadziej spotyka się pojedyncze okazy wyrastające ze szczelin skalnych. Największe skupienia cisa znane są: 1) w Czechosłowacji (Velka Fatra) gdzie na obszarze 860 ha naliczono 160 000 okazów, 2) na Węgrzech (Las Bakoński) 45 000–48 000, 3) w ZSRR (Kniaźdwór pod Kołomyją) 20 000–30 000.

Drewno cisa jest twarde, elastyczne i trwałe, toteż od dawna było wykorzystywane do różnych celów, np.: budownictwo, rzemiosło, wyroby artystyczne itp. W średniowieczu używano je także do produkcji broni (kusz, łuki, ostrza do strzał). Użytkowanie drewna i powolny wzrost cisa przyczynił się do jego znacznego wyniszczenia. Z biegiem czasu stawał się on drzewem coraz to rzadszym, a z uwagi na grożące niebezpieczeństwo ze strony człowieka zaistniała konieczność jego ochrony.

Podobnie i w Polsce znano od dawna wartość użytkową drewna cisowego i wywożono je nawet poza granice kraju w celach handlowych. Oprócz tego igły i gałązki cisa wykorzystywano w medycynie i w zwyczajach ludowych, co niewątpliwie przyczyniło się do dalszego ograniczenia występowania tego gatunku na stanowiskach naturalnych. O tym jak bardzo rzadkim drzewem był on już w średniowieczu świadczy fakt, że w statucie warkim, wydanym w Krakowie i w Warcie w roku 1423, *T. baccata* został uznany przez Władysława Jagiełłę za drzewo rzadkie i cenne, które należy chronić. Za jego wycięcie groziły już wtedy surowe kary. Od roku 1934 *T. baccata* jest w Polsce objęty ochroną gatunkową.

Obecnie znanych jest u nas około 230 stanowisk cisa, na których występuje on przeważnie tylko w pojedynczych egzemplarzach. Oprócz tego, dla ochrony większych skupień *T. baccata* utworzono ponad 12 rezerwatów. Do najbogatszych należy rezerwat Wierzchlas nad jeziorem Muksz w Borach Tucholskich na Pomorzu, gdzie ostatnio zinwentaryzowano 4 137 egzemplarzy. Najwięcej stanowisk podawanych jest z Pojezierza Mazurskiego i Pomorskiego, ze Śląska, z Wyżyny Łódzkiej i Małopolskiej oraz z Podkarpacia. Dokładne ustalenie ich pochodzenia jest już dzisiaj niemożliwe. Dane z literatury są przeważnie ogólne-

kowe i dlatego często trudno jest wyjaśnić, czy mamy do czynienia ze stanowiskiem naturalnym, czy też sztucznym (np. w starym parku, przy drodze, koło zabudowań itp.). Toteż wschodnia granica zasięgu cisa, która przebiega u nas przez wschodnią Polskę, obejmuje także stanowiska krytyczne.

T. baccata jako gatunek od dawna chroniony, a mimo tego ginący, stanowi obiekt bardzo licznych i wielostronnych badań, co znajduje swój wyraz w wielu publikacjach. Przykładem tak znacznego zainteresowania się cisem mogą być przytoczone poniżej niektóre wybrane prace. Dotyczą one przede wszystkim występowania tego gatunku, jego historii i pochodzenia, morfologii, ekologii, ochrony i użytkowania: M. Sokołowski — Cis na ziemiach polskich i w krajach przyległych (1921, Ochr. Przyr., 2), S. Wierdak — O rozsiedleniu niektórych naszych drzew i krzewów (1925, Sylwan, 43), Z. Czubiński — Zagadnienia geobotaniczne Pomorza (1950, Bad. Fizj. nad Polską Zach., 2, 4), E. Pfabe — O cisach w powiatach: częstochowskim, lublinieckim, radomszczańskim i zawierciańskim (1950, Sylwan, 94, 4), K. Bunikiewicz — Modrzewie, cisy i buki w powiecie rypińskim (1930, Ochr. Przyr. 10), J. Fabijanowski — Cis (*Taxus baccata* L.) (1951, Chroń. Przyr. Ojcz., 3/4), W. Szafer — Atlas Polski, 2 (1954), W. Szafer — Szata Roślinna Polski (1959, PWN — Warszawa), T. Traczyk — Obserwacje nad rozmieszczeniem cisa w Sudetach (1953, Ann. U.M.C.S. sec. C., 8), K. Stecki — Osobliwe i rzadkie drzewa regli zakopiańskich (1952, Roczn. Sekcji Dendr. P.T.B., 8), T. Szczęsny — Cis pospolity (1952, PWRiL), W. Szafer — Element górski we florze niżu polskiego (1930, Rozpr. Wydz. Mat.-przyr. PAU, 69), T. Miłobędzki — Ginące drzewa (1910, Ziemia, 1), S. Matusiak — Gdzie były u nas cisy i modrzewie (1910, Ziemia, 1), P. Kontny — Z przeszłości cisa (1937, Sylwan, 60), J. Lebensbaumówna — Niektóre szczegóły dotyczące histologii i cytologii osłonki cisa (*Taxus baccata* L.) (1930/1931 Acta Soc. Bot. Pol., 7), K. Stecki, E. Bella — Studia biometryczne nad cisem (*Taxus baccata* L.) w Polsce (1931, Roczn. Pols. Tow. Dendrol., 4), M. Raciborski — Ochrony godne drzewa i zbiorowiska roślin (1910, Kosmos, 35), Z. Gottwald — Najstarsze ustawy ochronne w dawnej Polsce (1922, Ochr. Przyr., 3), S. Winiarski — W sprawie ochrony cisa (1922, Sylwan, 40), A. Wodziczko — Ochrona pierwotnej szaty roślinnej na Pomorzu (1925, Ochr. Przyr., 5), S. Wierdak — Wykaz drzew godnych ochrony (1926, Roczn. Pols. Tow. Dendrol., 1), W. Kulesza — Wykaz drzew i krzewów godnych ochrony w Poznańskim i na Pomorzu (1928, Ochr. Przyr., 7), K. Stecki — Osobliwe i godne ochrony drzewa z Poznańskiego, Pomorza i innych dzielnic Polski (1928, Roczn. Polski Tow. Dendrol., 2), W. Jedliński — Obecna rola cisa w gospodarstwie leśnym i jego analiza pionowa (1923, Roczn. Nauk Roln. i Leśn. 9), S. Kapuściński — Cis jako roślina żywicielska (1947, Wszechświat, 9), W. Herman — Rośliny trujące w paszy (1950, Przegląd Zielarski, 8/9), L. Świejkowski — Właściwości lecznicze polskich drzew (1950, Przegląd Zielarski, 4/5), M. Nowiński — Rośliny lecznicze flory polskiej (1959, Poznań, PWN).

Poza pracami o charakterze ogólnym dużo uwagi poświęcono również poszczególnym rezerwatom cisy, czy też bardziej interesującym stanowiskom. Opracowania te dotyczyły zarówno warunków ekologicznych, a zwłaszcza czynników wpływających na odnawianie się cisa, jak i charakterystyki występujących na danym stanowisku egzemplarzy (np. wiek, rozmiary, stan zdrowotny itp.). Najwięcej opracowań przypada na takie rezerwaty jak: Wierzchlas w Borach Tucholskich, Jasień koło Radomska na Wyżynie Łódzkiej i Czarne na Pomorzu koło Szczecinka, gdzie występują obecnie 524 okazy cisa. Oprócz tego dużo uwagi poświęcono rezerwatom na Śląsku i na Wyżynie Małopolskiej oraz stanowiskom tatrzańskim i w Puszczy Boreckiej.

Mapy rozmieszczenia cisa w Polsce, tak liniowe jak i punktowe, były wykreślane niejednokrotnie — odnoszą się one zarówno do całego zasięgu jak i do poszczególnych regionów. Z map tych można wymienić między innymi: M. Raciborski, 1912, Encyklopedia Polska, 1; F. Pax, 1917, Die Pflanzenwelt Polens; M. Raciborski, W. Szafer, 1919, Flora Polska, 1; J. Fabijanowski, 1951, l. c.; W. Szafer, 1954 i 1959 l. c.

The range of yew covers primarily central and southern Europe, however single stands of it can be found throughout Europe. The eastern limit of its range extends in the USSR to western Estonia, Latvia, Ukraine and then to eastern and central Poland. In the north yew reaches the 63°N latitude in Norway and Sweden and the 58°N latitude in Scotland. Outside its continuous range it occurs also in England,

Ireland, in Spain, on the Azores, on Madeira, in North Africa (Algeria), in Turkey, in southern USSR (Crimea and the Caucasus) and in Iran.

In the northern part of its range. *T. baccata* grows primarily on plains and in the South it is more common in the mountains. It reaches the highest elevation above the sea level in North Africa — 2500 m, in the Caucasus — up to 2000 m, in southern Spain — 1948 m, in the Pyrenees — 1623 m, in the Tatras — 1500 m and in the Swiss Alps — 1400 m.

The yew tree is characterized by slow growth both in height and in diameter. It is sensitive to low temperatures and is rarely found in the continental climate. It is tolerant to shade, however insufficient light prevents its natural regeneration and sometimes even causes the death of seedlings. Generally it grows on various types of soils, however best suited for it is fresh, peaty soil, rich in calcium and with a considerable amount of moisture.

In earlier times yew was an important and characteristic component of forests, however it probably did not form dense stands. Similarly today it is to be found only in the lower storey of trees or in the undergrowth. In the mountains it grows in forests together with beech, fir and sometimes with spruce, while in the lowlands it grows in deciduous or mixed forests. More rarely it is possible to find single specimens growing out of fissures in rock walls. The largest stands of yew are known from 1) Czechoslovakia (Velka Fatra) where over a region of 860 hectares 160 000 specimens have been counted, 2) Hungary (Bakony Forest), 45 000—48 000 specimens, 3) in the USSR (Kniaźdwór near Kolomyja), 20 000—30 000 specimens

The wood of yew is hard, elastic and durable and therefore since long ago it has been used for various purposes, for example as construction timber, for woodcraft, for sculpture, etc. In the Middle Ages it was also used for the manufacture of arms (crossbows, bows, arrow points). The utilization of the wood and the slow growth of the trees has resulted in their considerable destruction. With time yew became more and more scarce and in view of the danger that it might be brought to extinction by man it became necessary to place the tree under protection.

Also in Poland the various uses of yew tree wood have been known for long, and it has even been exported abroad for commercial purposes. Besides the, needles and twigs of yew have been utilized in medicine and in folk customs, which no doubt has further contributed to the reduction of the species occurrence in natural stands. How rare it has already been in the Middle Ages is witnessed by the fact that in the Warta Statute issued in Kraków and Warta in 1423 by king Władysław Jagiełło, *T. baccata* was described as a rare and valuable tree that deserves to be protected. Already at that time severe penalties were given for cutting it. Since 1934 *T. baccata* is under full protection in Poland.

Presently 230 stands of yew are known in Poland. On most of these yew trees occur only as single specimens. Besides the protection as a species there are 12 nature reserves in Poland established for the protection of larger stands of *T. baccata*. The richest of these is the Wierzchlas reserve on the Muksz lake in the Tuchola Forest in Pomerania in which the latest inventory recorded 4,137 specimens. The largest number of stands has been reported from the Mazurskie Lakes and from Pomerania Lakes, from Silesia, from the Łódź and Małopolska Uplands and from the sub-Carpathian region. Exact determination of the origin of these stands is no longer possible. The information in the literature is usually very general and therefore it is not possible to say whether we are dealing with a natural stand or an artificial one (e.g. in an old park, along a road, near buildings etc.). Thus the eastern boundary of yew, which cuts across eastern Poland includes also some doubtful stands.

T. baccata, a species under protection for a long time and none the less disappearing was an object of many publications. As an example of the considerable interest in the species shown by numerous workers one can mention the following papers. They deal primarily with the occurrence of the species, its history, origin, morphology, ecology, protection and utilization: M. Sokołowski — Cis na ziemiach polskich i w krajach przyległych (1921, Ochr. Przyr., 2), S. Wierdak — O rozsiedleniu niektórych naszych drzew i krzewów (1925, Sylwan, 43), Z. Czubiński — Zagadnienia geobotaniczne Pomorza (1950, Bad. Fizj. nad Polską Zach., 2, 4), E. Pfabe — O cisach w powiatach: częstochowskim, lublinieckim, radomszczańskim i zawierciańskim (1950, Sylwan, 94,4), K. Bunikiewicz — Modrzewie, cisy i buki w powiecie rypiń-

skim (1930, Ochr. Przyr., 10), J. Fabijanowski — Cis (*Taxus baccata* L.) (1951, Chron. Przyr., Ojez., 3/4), W. Szafer — Atlas Polski, 2 (1954), W. Szafer — Szata Roślinna Polski (1959, PWN, Warszawa) T. Traczyk — Obserwacje nad rozmieszczeniem cisa w Sudetach (1953, Ann. U.M.C.S. sec. C, 8), K. Stecki — Osobliwe i rzadkie drzewa regli zakopiańskich (1952, Roczn. Sekc. Dendr. P.T.B., 8), T. Szczęsny — Cis pospolity (1952, PWRiL), W. Szafer — Element górski we florze niżu polskiego (1930, Rozpr. Wydz. Mat.,-przyr. PAU, 69), T. Miłobędzki — Ginące drzewa (1910, Ziemia, 1), S. Matusiak — Gdzie były u nas eisy i modrzewie (1910, Ziemia, 1), P. Kontny — Z przeszłości cisa (1937, Sylwan, 60), J. Lebensbaumówna — Niektóre szczegóły dotyczące histologii i cytologii osłonki cisa (*Taxus baccata* L.) (1930/31, Acta Soc. Bot. Pol., 7), K. Stecki, E. Bella — Studia biometryczne nad cisem (*Taxus baccata* L.) w Polsce (1931, Roczn. Polsk. Tow. Dendrol., 4), M. Raciborski — Ochrony godne drzewa i zbiorowiska roślin (1910, Kosmos, 35), Z. Gottwald — Najstarsze ustawy ochronne w dawnej Polsce (1922, Ochr. Przyr., 3), S. Winiarski — W sprawie ochrony cisa (1922, Sylwan, 40), A. Wodziezko — Ochrona pierwotnej szaty roślinnej na Pomorzu (1925, Ochr. Przyr., 5), S. Wierdak — Wykaz drzew godnych ochrony (1926, Roczn. Pols. Tow. Dendrol., 1), W. Kulesza — Wykaz drzew i krzewów godnych ochrony w Poznańskim i na Pomorzu (1928, Ochr. Przyr., 7), K. Stecki — Osobliwe i godne ochrony drzewa z Poznańskiego, Pomorza i innych dzielnic Polski (1928, Roczn. Pols. Tow. Dendrol., 2), W. Jedliński — Obecna rola cisa w gospodarstwie leśnym i jego analiza pniowa (1923, Roczn. Nauk Roln. i Leśn., 9), S. Kapuściński — Cis jako roślina żywicielska (1947, Wszechświat, 9), W. Herman — Rośliny trujące w paszy (1950, Przegląd Zielarski, 8/9), L. Świejkowski — Właściwości lecznicze polskich drzew (1950, Przegląd Zielarski, 4/5), M. Nowiński — Roliśny lecznicze flory polskiej (1959, Poznań, PWN).

Besides studies of a general nature considerable attention has also been given to individual yew nature reserves, or more interesting stands. These studies concerned both the ecological conditions for yew growth, particularly the conditions determining its natural regeneration, and the characteristics of the individual specimens found in the stand (age, size, state of health etc.). Most of these papers concern the nature reserves in Wierzchlas (in the Tuchola Forest), in Jasień (near Radomsko on the Łódź Upland) and in Czarne (in Pomerania near Szczecinek) where there are now 524 specimens of yew trees. Also much attention has been given the reserves in Silesia and on the Małopolska Upland and the stands in the Tatras and in the Borki Forest.

Maps of distribution of yew in Poland, both in line and point maps, have been drawn several times. They cover both the total range of the species and there are individual maps for certain regions. Among these maps the following can be mentioned: M. Raciborski, 1912, Encyklopedia Polska, 1; F. Pax, 1917, Die Pflanzenwelt Polens; M. Raciborski, W. Szafer, 1919, Flora Polska, 1; J. Fabijanowski, 1951, l. c.; W. Szafer, 1954 and 1959, l. c.

Ареал тисса охватывает преимущественно центральную и южную Европу, но отдельные местонахождения его разбросаны почти по всему континенту. Восточная граница ареала проходит по западной Эстонии, Литве и Украине и по восточной и центральной Польше. В южной Норвегии и Швеции достигает 63° с.ш., а в Шотландии — 58°. За пределами сплошного ареала встречается в Англии и Ирландии, в Испании, на Азорских о-вах, на о. Мадейра, в северной Африке (Алжир), в Трущии, на юге СССР (Крым, Кавказ) и в Иране.

В северной части ареала растет преимущественно на равнинах, в южной — в горах. Выше всего поднимается в северной Африке — 2500 м над ур.м., на Кавказе доходит до 2000 м, в южной Испании — до 1948 м, в Пиренеях — до 1623 м, в Татрах — до 1500 м, в Швейцарских Альпах — до 1400 м.

Для тисса характерен медленный рост — как в длину, так и в толщину. Растение чувствительно к низким температурам и избегает континентального климата. Хорошо переносит умеренное затенение, но слишком большой недостаток света делает невозможным возобновление, а иногда вызывает отмирание сеянцев. Растет на разных типах почвы, но больше всего подходит для него свежая перегнойная, богатая известью и хорошо увлажненная почва.

Ранее тисс был важным и характерным компонентом лесов, но, по-видимому, не образовывал сплош-

ных древостоев. Теперь он также представлен только в нижнем древесном ярусе и в подлеске. В горах он растет вместе с буком, пихтой, иногда с елью, а на равнинах в лиственных или смешанных лесах. Реже встречаются единичные экземпляры, вырастающие из расщелин скал. Наибольшие скопления тисса: 1) в Чехословакии (Велька Фатра), где на площади 860 га насчитано 160 000 растений, 2) в Венгрии (Баконьский лес) — 45 000—48 000, 3) в СССР (Княжедвор под Коломыей) — 20 000—30 000.

Древесина тисса твердая, эластичная и прочная. Поэтому ее издавна используют для различных целей: в строительстве, ремесле, художественных промыслах и т.п. В Средние века ее применяли также при производстве оружия (самострелы, луки, наконечники стрел). Интенсивное использование медленно растущей древесины привело к значительному истреблению тисса. Постепенно он становился все более редкой породой и в связи с угрозой полного истребления человеком возникла необходимость его охраны.

В Польше давно была известна ценность древесины тисса, которая служила даже предметом экспорта. Кроме того, хвою и ветки тисса использовали в медицине и в народных обрядах, что несомненно также способствовало дальнейшему уничтожению его на естественных местонахождениях. О том, что тисс был очень редок уже в Средневековье, свидетельствует тот факт, что в Варцком статуте, изданном в 1423 г. в Кракове и в Варте, Владислав Ягелло объявил его редкой и ценной породой, подлежащей охране. За вырубку тисса грозили суровые наказания. В 1934 г. тисс объявлен в Польше государственно охраняемым видом.

В настоящее время у нас известно около 230 местонахождений тисса, на которых он большей частью представлен единичными экземплярами. Для охраны самых богатых местонахождений создано 12 резерваций, в том числе резервация Вежхляс над озером Мукш в Тухольских борах Поморья, где заинвентаризировано 4137 экземпляров тисса. Наибольшее количество местонахождений тисса указывается для Мазурского Поозерья, Поморского Поозерья, Силезии, Лодзинской возвышенности, Малопольской возвышенности, Подкарпатья. Точное выяснение их происхождения сейчас уже невозможно. Литературные данные имеют большей частью слишком общий характер и поэтому трудно установить, имеем ли мы дело с естественным местонахождением или с искусственным (например, в старом парке, при дороге, около зданий и т.п.). Поэтому восточная граница ареала, проходящая через восточные районы Польши включает также и сомнительные местонахождения.

Тисс как вид, давно охраняемый, но несмотря на это гибнущий, является объектом многочисленных исследований, что нашло свое отражение во многих публикациях. Примером такой заинтересованности тиссом могут служить выборочно перечисленные ниже работы. Они посвящены прежде всего географическому распространению вида, его истории и происхождению, морфологии, экологии, охране и использованию: M. Sokołowski — Cis na ziemiach polskich i w krajach przyległych (1921, Ochr. Przyr., 2), S. Wierdak — O rozsiedleniu niektórych naszych drzew i krzewów (1925, Sylwan, 43), Z. Czubiński — Zagadnienia geobotaniczne Pomorza (1950, Bad. Fizj. nad Polską Zach., 2, 4), E. Pfabe — O cisach w powiatach: częstochowskim, lublinieckim, radomszczańskim i zawierciańskim (1950, Sylwan, 94,4), K. Bunikiewicz — Modrzewie, cisy i buki w powiecie rypińskim (1930, Ochr. Przyr., 10), J. Fabijanowski — Cis (*Taxus baccata* L.) (1951, Chron. Przyr. Ojcz., 3, 4), W. Szafer — Atlas Polski, 2 (1954), W. Szafer — Szata roślinna Polski (1959, PWN — Warszawa), T. Traczyk — Obserwacje nad rozmieszczeniem cisa w Sudetach (1953, Ann. U.M.C.S. sec. C. 8), K. Stecki — Osobliwe i rzadkie drzewa regli zakopiańskich (1952, Roczn. Sekcji Dendr. P.T.B., 8), T. Szczęsny — Cis pospolity (1952, PWRiL), W. Szafer — Element górski we florze niżu polskiego (1930, Rozpr. Wyd. Mat.-przyr. PAU, 69), T. Miłobędzki — Ginące drzewa (1910, Ziemia, 1), S. Matusiak — Gdzie były u nas cisy i modrzewie (1910, Ziemia, 1), P. Kontny — Z przeszłości cisa (1937, Sylwan, 60), J. Lebensbaumówna — Niektóre szczegóły dotyczące histologii i cytologii osłonki cisa (*Taxus baccata* L.) (1930/1931 Acta Soc. Bot. Pol., 7), K. Stecki, E. Bella — Studia biometryczne nad cisem (*Taxus baccata* L.) w Polsce (1931, Roczn. Pols. Tow. Dendrol., 4), M. Raciborski — Ochrony godne drzewa i zbiorowiska roślin (1910, Kosmos, 35), Z. Gottwald — Najstarsze ustawy ochronne w dawnej Polsce (1922, Ochr. Przyr., 3), S. Winiarski — W sprawie ochrony cisa (1922, Sylwan, 40), A. Wodziczko — Ochrona pierwotnej szaty roślinnej na Pomorzu (1925, Ochr. Przyr., 5), S. Wierdak — Wykaz drzew godnych ochrony (1926, Roczn. Pols. Tow. Dendrol., 1), W. Kulesza — Wykaz drzew i krzewów godnych ochrony w Poznańskim i na Pomorzu

(1928, Ochr. Przyr., 7), K. Stecki — Osobliwe i godne ochrony drzewa z Poznańskiego, Pomorza i innych dzielnic Polski (1928, Roczn. Tow. Dendrol., 2), W. Jedliński — Obecna rola cisa w gospodarstwie leśnym i jego analiza pionowa (1923, Roczn. Nauk Rol. i Leśn., 9), S. Kapuściński — Cis jako roślina żywicielska (1947, Wszechświat, 9) W. Herman — Rośliny trujące w paszy (1950, Przegląd Zielarski, 8/9), L. Świejkowski — Właściwości lecznicze polskich drzew (1950, Przegląd Zielarski, 4/5), M. Nowiński — Rośliny lecznicze flory polskiej (1959, Poznań, PWN).

Кроме работ общего характера, много внимания уделялось отдельным резервациям тисса или наиболее интересным его местонахождениям. В этих исследованиях характеризуются экологические условия местности (особенно факторы, влияющие на возобновление тисса) и описываются растущие здесь экземпляры (их возраст, размеры, состояние и т.п.). Наибольшее количество работ посвящено следующим резервациям: Вежхляс в Тухольских лесах; Ясень около Радомска на Лодзинской возвышенности; Чарне около Щецинка на Поморье, где сейчас растет 524 экземпляра тисса. Кроме того, уделялось внимание резервациям в Силезии и на Малопольской возвышенности, а также местонахождениям в Татрах и в Борейской пуше.

Карты распространения тисса в Польше (контурные и точечные) составлялись неоднократно и для всего ареала и для отдельных районов. Из этих карт можно упомянуть следующее: M. Raciborski, 1912, Encyklopedia Polska, 1; F. Paخ, 1917, Die Pflanzenwelt Polens; M. Raciborski, W. Szafer, 1919, Flora Polska, 1; J. Fabijanowski, 1951, l. c.; W. Szafer, 1954 i 1959, l. c.

STANOWISKA — LOCALITIES — МЕСТОНАХОЖДЕНИЯ

1. Majątek Wrześcienko w powiecie Lębork (Kohlhoff, 1918, Neue Heimatkunde v. Pommern).
2. Kolo Sasina w powiecie Lębork (Kohlhoff, l.c.); Nadl. Choczewo, leśn. Zakończyno kolo Sasina (Zarz. Min. L. i P. D. w sprawie rezerwatów przyrody, 1962, Chroń. Przyr. Ojez., 3)!!
3. W pobliżu miejscowości Osieki Lęborskie (Conwentz, 1897, Schrift. d. Naturforsch. Ges. Danzig, 9, 2); kolo torfowiska Wierzchucino (Kohlhoff, l.c.).
4. Bytów, kolo miejscowości Osieki (Kohlhoff, l.c.).
5. Nadl. Mirachowo kolo Kartuz (Conwentz, 1907, Schrift. d. Naturforsch. Ges. Danzig, 12, 1; Kulesza, 1928, Ochr. Przyr., 7); Wygoda kolo Kartuz (Conwentz, 1897, l.c.).
6. Kolo jeziora Kamiennego na północ od Kartuz (Conwentz, 1897, l.c.); Mirachowo, okolice jeziora Klenczańskiego (Sokolowski, 1921, Ochr. Przyr., 2)
7. Miechucin, nad jeziorem Glinne (Conwentz, 1897, l.c.; Scholz, Schrift. d. Naturforsch. Ges. Danzig, 11, 3; Kulesza, l.c.); Miechucin — przed domem resztki lasu (Sokolowski, l.c.).
8. Lubiany w powiecie Kościerzyna (Scholz, l.c.); nad rzeką Garezyno łączącą jeziora Sudomie i Graniczno (Conwentz, 1907, l.c.; Sokolowski, l.c.; Kulesza, l.c.); Filipy, niedaleko drogi z Lubian do Kościerzyny (Sokolowski, l.c.; Kulesza, l.c.); Kościerzyna, w obwodzie starostwa (Sokolowski, l.c.).
9. Olszowe Błoto na południu zachód od Mirachowa (Conwentz, 1897, l.c.).
10. Pomieczyska Huta na północ od Kartuz (Conwentz, 1897, l.c.); Smolne Błoto w Nadl. Kartuzy (Kulesza, l.c.).
11. W leśnictwie Kartuzy na południe od Kartuz (Conwentz, 1907, l.c.).
12. Leśnictwo Oliwa, kolo Oliwy (Conwentz, 1897, l.c.; Sokolowski, l.c.).
13. Miejski Bór kolo Pienięzna (Abromeit, 1899—1940, Fl. v. Ost- u. Westpreussen).
14. Dziłkowo Howieckie (Abromeit, l.c.).
15. Wilezyny w powiecie Kętrzyn (Abromeit, l.c.).
16. Orłowo w powiecie Giżycko (? 1895, Schrift. d. physik.-ökonon. Ges. Danzig, 36)?
17. Puszcza Borecka — Borki, okreg Walisko, oddział 135, 189 (Sokolowski, l.c.); wrzosowisko Borki w Puszczy Boreckiej (Steffen, 1931, Vegetationskunde v. Ostpreuss.; Grabda, 1946, Chroń. Przyr. Ojez., 1—2); Puszcza Borecka, oddział 296 Nadl. „Czerwony Bór” i oddział 34 leśnictwa Rogonie Kobendza, 1949, Chroń. Przyr. Ojez., 4—5—6).
18. Goldap (Steffen, l.c.)?
19. Pomiedzy miejscowościami Szeszki i Guzy (Steffen, l.c.); rezerwat cisowy pod Wężewem kolo wsi Guzy (Kobendza, 1949, Chroń. Przyr. Ojez., 11—12); Cisy w Szeszkach; Cisowy jar w powiecie Olecko (Jarosz, 1951, Parki Narod. i Rezerw. Przyr.); miejscowość Guzy, Nadl. Kowale, leśn. Cisowo oddział 395 (W.K., 1960, Zarząd. Min. L. i P. D. w sprawie utworzenia rezerwatów przyrody, Chroń. Przyr. Ojez. 1.).
20. Olecko (Steffen, l.c.)?
21. Wiejkowo w powiecie Kamień Pomorski — w ogrodzie na probostwie (Kohlhoff, l.c.).
22. Las kolo Przybiernowa (Müller, 1898, Fl. v. Pomm.; Kohlhoff, l.c.); Rokitki; kolo Uprawy (Kohlhoff, l.c.).
23. Nadl. Widzieńsko w powiecie Kamień Pomorski (Kohlhoff, l.c.); las nad Zalewem Szczecińskim (Celiński, 1964, Prace Kom. Biol. PTPN, 29, 2).
24. Wschodni brzeg jeziora Dąbie (Ascherson, Graebner, 1898—99, Fl. v. Nordostdeutsch. Flachland; Celiński, l.c.).
25. W lasach komunalnych miasta Szczecina kolo Jeziora Szmargdowego (Celiński, l.c.).
26. Podjuchy, w oddziale 119 (Celiński, l.c.).
27. W Bochlinie Nowogardzkim (Müller, l.c.).
28. Czapliska; Wyspa Bierzwicka w powiecie Choszczno (Jarosz, l.c.).
29. Tychowo Wielkie kolo Białogardu (Müller, l.c.).
30. Kolonia Iwie w powiecie Człuchów (Sokolowski, l.c.); Nadl. Czarne, leśn. Iwie oddział 124c (Kulesza, l.c.).
31. Nadl. Czarne, leśn. Przeręba (Conwentz, 1904, Schrift. d. Naturforsch. Ges. Danzig, 11, 1—2; Schmitz-Frase, 1929, Landesk. d. Prov. Gr. Posen-Westpreuss.; Kulesza, l.c.); Nadl. Czarne, na wschód od Szczecinka (Czubiński, 1951, Chroń. Przyr. Ojez. 11—12); kolo Przeręby w powiecie Człuchów, 6 km na wschód od Czarnego (Sokolowski, l.c.; Jasnowska, 1957, Przyr. Polski Zach., 1—2).
32. Kolo mostu na rzece Czernica niedaleko Breńska w powiecie Człuchów (Frase, 1939, Abh. u. Ber. d. Naturwis. Abt., 15, 3).

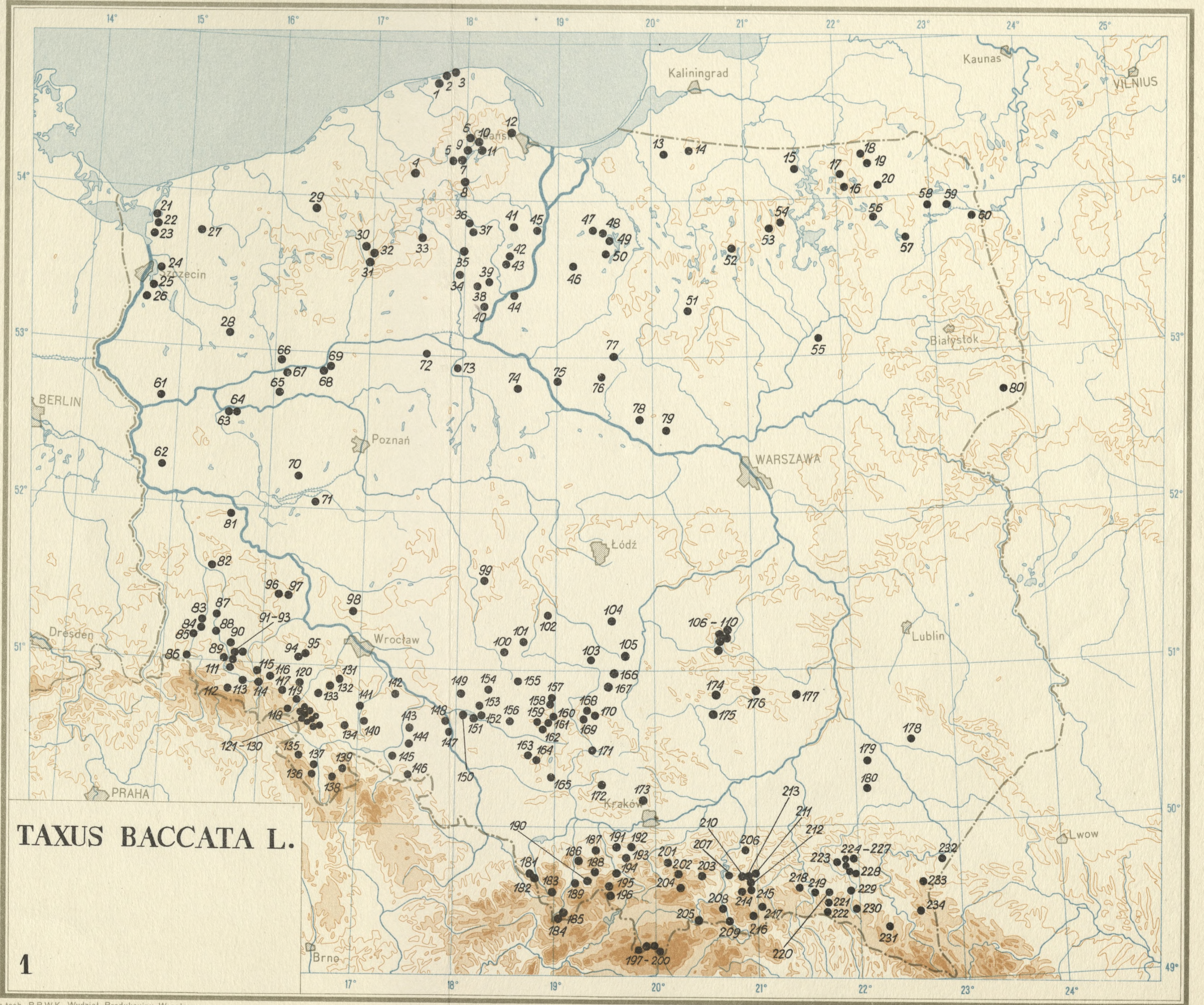
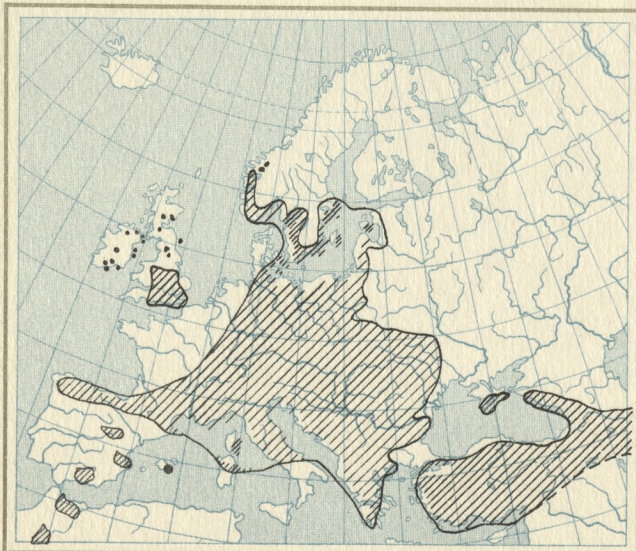
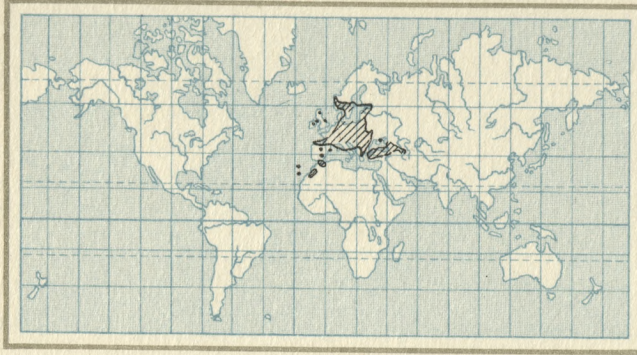
33. Nadl. Klosnowo, w powiecie Chojnice; na wyspie jeziora Charzykowo (Kulesza, l.c.).
34. Nadl. Świt w Borach Tucholskich (Kulesza, l.c.).
35. Nadl. Twarożnica w Borach Tucholskich, w powiecie Chojnice (Kulesza, l.c.).
36. Budziska w powiecie Świecie n. Wisłą, na północ od Czerska (Sokolowski, l.c.; Kulesza, l.c.)?
37. Nadl. Lipowa, leśn. Zielony Dół, oddział 191 (Conwentz, 1898, Schrift. d. Naturforsch. Ges. Danzig, 9, 3—4); oddział 136b (Conwentz, 1904, l.c.); oddział 137 (Kulesza, l.c.).
38. Rezerwat cisowy „Wierzechlas” w Borach Tucholskich, tzw. „Cisowy Bór” lub „Cisowy Gaj” nad jeziorem Mukrz i Ostrowite (Bail, 1873, Schrift. d. Naturforsch. Ges. Danzig, 3, 2; Warnstorff, 1897, Schrift. d. Naturforsch. Ges. Danzig, 9, 2; Scholz, l.c.; Sokolowski, l.c.; Wodziczko, 1922, Ochr. Przynr., 3, Gąsiorowski, 1926, Ochr. Przynr., 6 Wodziczko, 1926, Ochr. Przynr., 6; Kulesza, l.c.; Paczoski, 1928, Ochr. Przynr., 8; Czubiński, 1951, l.c.; Jarosz, l.c.; Mowszowicz, 1961, Chroń. Przynr. Ojez., 4; Myczkowski, 1961, Ochr. Przynr. 27; Gostyńska, 1960)!!
39. Lipienica koło miejscowości Trutnowo (Körnische, 1862, Schrift. d. königl. physik.-ökonom. Ges. Königsberg, 2; Kühling, 1863, Schrift. d. königl. physik.-ökonom. Ges. Königsberg, 4).
40. Łowinek — w parku pałacowym, prawdopodobnie zasadzony z cisowego lasu (Sokolowski, l.c.; Olszewicz, 1929, Ochr. Przynr., 9)?
41. Nadl. Drewniaczki, leśn. i miejscowość Cisiny w powiecie Starogard Gdański (Scholz, l.c.; Conwentz, 1907, l.c.; Sokolowski, l.c.; Kulesza, l.c.).
42. Nadl. Osie, leśn. Sobiny (Conwentz, 1904, l.c.); Nadl. Sarniagóra, leśn. Dębowiec, tzw. „Szezerkowo” (Wodziczko, 1926, l.c.; Kulesza, l.c.); Nadl. Sarnia Góra (Gąsiorowski, l.c.).
43. Nadl. Szarlata, leśn. Wydry, oddział 57 (Kulesza, l.c.).
44. Dębina w powiecie Świecie nad Wisłą (Sokolowski, l.c.).
45. Nadl. Dębowo, leśn. Jesionna, na północ od leśnej drogi Smarzewo — Kulmaga; las pomiędzy Gniwem i Nowem nad Wisłą (W. K., 1924, Ochr. Przynr., 4); Nadl. Dębowo, leśn. Jesionna, oddział 121 (Wodziczko, 1926, l.c.; Kulesza, l.c.).
46. Kleczewo w powiecie Susz (Abromeit, l.c.).
47. Miejscowość Siemiany, leśn. Dzierżoń Stary w powiecie Morąg (Steffen, l.c.).
48. Leśn. Siemiany w powiecie Morąg (Steffen, l.c.).
49. Nowe Swale w powiecie Morąg (Scholz, l.c.).
50. W prywatnym lesie w Piotrkowie koło Suszu (Scholz, l.c.; Kulesza, l.c.).
51. Okolice Nidzicy (Steffen, l.c.).
52. Nadl. Purda, leśn. Leśno (Steffen, l.c.; Lewandowski, Tumilowicz, 1962, Roczn. Sekc. Dendrol. PTB., 16).
53. W lesie koło Sorkwit w powiecie Mrągowo (Steffen, l.c.).
54. Mrągowo — „Stare Bagno” (Klinggraff, 1861, Verh. d. bot. Ver. Brandenb., 3—4).
55. W Puszczy Ostrołęckiej (Rostański, 1872, Fl. Pol. Prodr.; Berdau, 1890, Botanika Leśna).
56. Miejscowość Mlecznikowo w powiecie Elk, leśn. Elk (Steffen, l.c.).
57. Miejscowość Grzędę koło Rajrodu (Rostański, l.c.; Berdau, l.c.; Sokolowski, l.c.).
58. Puszcza Augustowska — Nadl. Szezebra, leśn. Nowinki, uroczysko Powstańce (Szafer, 1929, Ochr. Przynr., 9).
59. Przy wsi Buda, między Sejnam i kanałem Augustowskim (Berdau, l.c.).
60. Nadl. Kurjanki Wielkie, uroczysko „Za Gruszkami” (Szafer, l.c.); pojedynczo w lasach między Sejnam i Lipskiem (Rostański, l.c.; Zielnik Inst. Bot. Krak.)!
61. Dąbroszyn w powiecie Gorzów (Król, 1950, Przynr. Polski Zach., 3)?
62. Gądków Mały w powiecie Słubice (Król, 1964, Chroń. Przynr. Ojez., 5)?
63. Na dziedzińcu folwarku w miejscowości Skwierzyna (Kulesza, l.c.)?
64. Goraj, przy drodze do Przytocznej (Sokolowski, l.c.; Kulesza, l.c.).
65. Leśn. Góra w powiecie Międzybóże (Wodziczko i inn., 1938, Wyd. Okręg. Kom. Ochr. Przynr. na Wlkp. i Pom., 8).
66. Rezerwat Huta Szklana pomiędzy Trzcianką a Krzyżem (Kohlhoff, l.c.).
67. Potrzebowice pod Wieleniem (Wodziczko i inn., l.c.).
68. Majątek Dąbie w powiecie Czarnków (Kulesza, 1928, l.c.)?
69. Czarnków — w parku dwa potężne cis (Kulesza, l.c.)?
70. Leśn. Lasówki w powiecie Nowy Tomyśl (Wodziczko i inn., l.c.).
71. Śmigiel, w miasteczku przy jednym z domostw jako pozostałość po dawnym lesie (Sokolowski, l.c.; Kulesza, l.c.).
72. Nadl. Szubin, leśn. Zalesie, uroczysko „Szaradowo” (Mastyński, 1961, Chroń. Przynr. Ojez., 4).
73. W okolicy Lubostronia (Kulesza, l.c.)?
74. Nadl. Gniewkowo, leśn. Balczewo w powiecie Inowrocław (Mastyński, l.c.).
75. Zabytkowy cis przed plebanią ewangelicką w Osówce, tuż obok drogi z Osówki do Makowiska w powiecie Lipno (Berndt, 1954, Chroń. Przynr. Ojez., 6)?
76. Las koło majątku Skępe (Sm., 1924, Ochr. Przynr., 4; Kępczyński, 1965, Szata Rośl. Wys. Dobrzyńskiej).
77. Nad rzeką Skrwą powyżej jeziora Urszulewo (Kępczyński, l.c.).
78. Goślice (Sokolowski, l.c.).
79. Nacpolsk (Sokolowski, l.c.).
80. Puszcza Białowieża — tylko w straży Leśniewskiej w uroczysku Nieznanowo, na zachód od Białowieży (Sokolowski, l.c.; Faliński, 1968, Park narodowy Puszczy Białow.).
81. Zielona Góra (Schube, 1902, Jahresber. Schles. Ges., 79; 1904, Fl. v. Schles.; 1912, Aus Schles. Wäldern; Sokolowski, l.c.).
82. Żagań (Grabda, l.c.)?
83. Koło leśniczówki w Parowej (Schube, 1902, l.c.).
84. W lesie nad Kwisą pomiędzy Węglińcem a Tomislawiem (Fiek, 1881, Fl. v. Schles.; Conwentz, 1898, l.c.; Schube, 1902, l.c.).
85. Henryków Lubański (Jędrzychów) w powiecie Lubań Śląski (Schube, 1902, l.c.; 1904, l.c.; 1912, l.c.; Sokolowski, l.c.).
86. W okolicy Leśnej w powiecie Lubań Śląski (Fiek, l.c.).
87. Osiecznica w powiecie Bolesławiec (Schube, 1904, l.c.).
88. Koło Tomislawia w powiecie Bolesławiec (Fiek, l.c.).
89. Wleń i okolica w powiecie Lwówek Śląski (Schube, 1902, l.c.; Sokolowski, l.c.).
90. Pieszków w powiecie Lwówek Śląski (Kruber, 1911, Excursion Fl. v. Riesen- -u. Isergeb.).
91. Sokółka koło Świerzawy (Schube, 1902, l.c.).
92. Koło Proboszczowa na Ostrej Górze i w miejscowości Gaj (Fiek, l.c.; Wimmer, 1857, Fl. v. Schles.; Sokolowski, l.c.).
93. Bystrzyca koło Wlenia w powiecie Lwówek Śląski (Schube, 1902, l.c.; Kruber, l.c.; Sokolowski, l.c.).
94. W wąwozie koło Myślborza w powiecie Jawor (Fiek, l.c.); Chelmiec w powiecie Jawor i pobliskie wzgórze (Schube, 1902, l.c.).
95. Jawor (Schube, 1904, l.c.).
96. Bolkowice (Polkowice) na południowy zachód od Głogowa (Sokolowski, l.c.).
97. Składowice w powiecie Lubin (Mądalski i inn., 1963, Zeszyty Przyrod., 3)?
98. Siemianiec w powiecie Trzebnica (Mądalski i inn., l.c.)?

99. Kraszewice (Sokołowski, l.e.; Szulczewski, 1951, Prace Kom. Biolog. PTPN, 12, 6).
100. Dietrzykowice w powiecie W. eluń (Herszlikówna, Potęga, 1931, Ochr. Przyr., 11).
101. Wieluń (Sokołowski, l.e.).
102. Wola Wiązowa, gmina Dąbrowa Rusiecka w powiecie Łask (Sokołowski, l.e.).
103. Park majątkowy w miejscowości Jedno na zachód od Radomska (Pfabe, 1950, Sylwan, 94, 4)?
104. Park w majątku Wroników koło Piotrkowa (Sm, 1924, l.e.)?
105. Park w majątku Odrowąż, w gminie Wielgomłynny w powiecie Radomsko (Pfabe, l.e.)?
106. Odrowążek (Rostański, l.e.); Nad rzeką Krasną, leśn. Wilczy Bór w lasach bliźnińskich, w pobliżu Szalasu Starego oddział 110; koło wsi Kopicie (Barański, 1963, Ochr. Przyr., 29).
107. Rezerwat leśny „Świnia Góra” w lasach bliźnińskich (Barański, l.e.).
108. Majdów (Jarosz, l.e.); leśn. Dalejów, uroczyski Wezdmo, w lasach bliźnińskich (Barański, l.e.).
109. Nadl. Skarżysko Książęce (Sokołowski, l.e.); Nadl. Skarżysko, w pobliżu Szydłowca, na północ od lasów bliźnińskich (Barański, l.e.).
110. Chlewiska, w części lasu „Cembra” (Sokołowski, l.e.).
111. Koło Pilchowic, na górze Zamkowej w powiecie Lwówek Śląski (Schube, 1902, l.e.).
112. Górzyniec w powiecie Jelenia Góra (Fiek, l.e.); w Piechowicach koło Szklarskiej Poręby w powiecie Jelenia Góra, niedaleko nadleśnictwa (Fiek, l.e.; Schube, 1912, l.e.; Sokołowski, l.e.).
113. Jelenia Góra (Schube, 1902, l.e.)?
114. Komarno koło Świerzawy (Schube, 1902, l.e.); Połom koło Świerzawy (Schube, 1902, l.e.).
115. Masyw Miłka w górach Kaczawskich (Krawiecowa, Pulina, 1963, Chron. Przyr. Ojez., 5; Wiktor, 1964, Chron. Przyr. Ojez., 2).
116. Bolków w powiecie Jawor (Schube, 1904, l.e.).
117. Bogaczowice w powiecie Jawor (Fiek, l.e.).
118. Koło Mieroszowa w powiecie Wałbrzych (Fiek, l.e.).
119. Książ (Książno) w powiecie Wałbrzych (Schube, 1912, l.e.; Sokołowski, l.e.; Jarosz, l.e.; Browicz, Suszka, 1956, Rocznik Sekc. Dendrol. PTB, 11)!!
120. W okolicy Świebodzie (Schube, 1902, l.e.).
121. Koło Sobięcina w powiecie Wałbrzych (Schube, 1905, Jahresber. Schles. Ges., 83; Sokołowski, l.e.).
122. Sokolec (Wimmer, l.e.).
123. Jedlina Zdrój (Schube, 1904, l.e.).
124. Zamek koło Pieszyc, na północ od Bielawy, u podnóża Gór Sowich (Schube, 1902, l.e.).
125. Jugowice w Górach Sowich (Schube, 1902, l.e.).
126. Nowe Siodło, Zdanów i „Las Czeski” w Górach Sowich (Schube, 1902, l.e.).
127. Las koło Grodziszca (Fiek, l.e.).
128. Okolice Srebrnej Góry (Fiek, l.e.); Srebrna Góra (Schube, 1902, l.e.; Sokołowski, l.e.).
129. Koło Czerwieńczyc (Fiek, l.e.); koło Wileza (Schube, 1902, l.e.).
130. Między Mikołajowem a Brzeźnicą (Fiek, l.e.); koło Brzeźnicy (Schube, 1902, l.e.); Mikołajów (Schube, 1902, l.e.; Sokołowski, l.e.); Nadl. Brzeźnica (Dominik, 1951, Chron. Przyr. Ojez., 9–10); Cisowa Góra; Cisowy (Jarosz, l.e.); Bardo Śląskie (Schube, 1904, l.e.); wieś Opalnica i kilka pobliskich wzgórz (Schube, 1903, Jahresber. Schles. Ges., 81; Sokołowski, l.e.); Bardo, erzerwat cisowy (Browicz, 1955)!!
131. Ręków (Ranków) koło Sobótki, w ogrodzie — prawdopodobnie pozostałość dawnego lasu (Schube, 1902, l.e.; 1912, l.e.; Sokołowski, l.e.).
132. Sobótka (Schube, 1904, l.e.).
133. Koło Górnej Bystrzycy w powiecie Świdnica; koło Lubachowa na południowy zachód od Świdnicy (Schube, 1902, l.e.).
134. Ząbkowice (Schube, 1904, l.e.).
135. Darnków koło Dusznik Zdroju (Schube, 1902, l.e.).
136. Kolonia Młoty koło Bystrzycy Kłodzkiej (Schube, 1902, l.e.).
137. Okolice Bystrzycy Kłodzkiej, Paszków (Schube, 1900, Jahresber. Schles. Ges., 78); Mokrzyca (Schube, 1902, l.e.; Sokołowski, l.e.).
138. Bystrzyca Kłodzka (Schube, 1904, l.e.); Nowy Waliszów pomiędzy miejscowościami Łądek Zdrój a Bystrzycą Kłodzką (Schube, 1912, l.e.; Sokołowski, l.e.); Długi Waliszów (Sokołowski, l.e.).
139. Łądek (Sokołowski, l.e.)?
140. Ziębice (Ziembice) koło Ząbkowic Śląskich (Schube, 1904, l.e.; Sokołowski, l.e.); wąwozy koło Służejowa (Schube, 1902, l.e.).
141. Żelowice w powiecie Strzelin (Małdalski i inn., l.e.)?
142. Jaworów w powiecie Olawa (Schube, 1903, Die Verbr. d. Gefässpfl. in Schles.).
143. Niemodlin (Fiek, l.e.).
144. Koło Bielie, na północny wschód od Nysy (Schube, 1902, l.e.).
145. Podkamień koło Niwnicy, około 3 km na południe od Nysy (Schube, 1902, l.e.).
146. Osobłoga koło Prudnika (Schube, 1903, l.e.).
147. Opole (Schube, 1904, l.e.)?
148. Las koło Prószkowa w powiecie Opole (Fiek, l.e.).
149. Łubiany koło Opola (Schube, 1912, l.e.; Sokołowski, l.e.).
150. Węgry w powiecie Opole (Fiek, l.e.).
151. W lesie koło Dębia w powiecie Opole (Fiek, l.e.).
152. Ozimek (Schube, 1903, l.e.).
153. Las koło Zębowie (Fiek, l.e.).
154. Kolonia Siedliska koło Kadłuba Wolnego (Schube, 1905, l.e.); na bagnistym terenie koło rzeki powyżej Młynka (Sokołowski, l.e.); Kadłub Wolny (Schube, 1902, l.e.).
155. Olesno (Fiek, l.e.).
156. Dobrozień (Schube, 1904, l.e.).
157. Pod Polamańcem na bagnistych łąkach i w lasach (Sokołowski, l.e.).
158. We wsi Nowiny-Kuleje koło Kłobucka (Pfabe, l.e.).
159. Sieraków koło Lublińca (Schube, 1902, l.e.; Jarosz, l.e.).
160. Łębki (Sokołowski, l.e.); Nadl. Panki, leśn. Łębki, Czarny Las, Lisów; bagno Patoka nad „Furmańską drogą” w nadl. Panki (Pfabe, l.e.).
161. Lubliniec, koło Dembowej Góry (Fiek, l.e.).
162. Lubliniec (Schube, 1904, l.e.)?
163. W miejscowości Dąbrówka koło Toszka (Fiek, l.e.).
164. Las w kierunku miejscowości Łoniak koło Toszka (Fiek, l.e.).
165. Ruda Śląska (W. S., 1929, Ochr. Przyr., 9).
166. Okolice Radomska (Ustawa o ochr. przyr., 1931, Ochr. Przyr., 11); w lasach pomiędzy Radomskiem a Gildami (Mowszowiec, 1961, Chron. Przyr. Ojez., 4); Nadl. Gilde — rezerwat cisowy w Jasieniu (Sokołowski, l. e.; Malitowski, 1922, Ochr. Przyr., Wodziecko, 1926, l. e.; Jarosz, l. e., Mowszowiec

- Urbanek, 1960, Chroń. Przyn. Ojez., 6; Pfabe, l.e.; Bugala, 1954)!!; Nadl. Gidle, leśn. Bystrzyca — dawniej Wlynice — miejscowość Przyborów (W.K., 1959 Chroń. Przyn. Ojez., 2); pojedynczy cis w Niesulowie na terenie osady nadleśnictwa Gidle (Pfabe, l.e.).
167. W parku nad stawem w majątku w Garnku, w powiecie Radomsko (Pfabe, l.e.).
  168. Nadl. Olsztyn koło Częstochowy, na końcu wsi Zrębice-Grabie; w Zrębicach koło dawnej osady nadleśniczego (Pfabe, l.e.).
  169. Przybynów, przy drodze z Częstochowy do Żarek (Sokołowski, l.e.); Kępina koło Przybynowa, na pastwisku (Sokołowski, l.e.; Pfabe, l.e.); Nadl. Rzeniszów, leśn. Żarki, koło Józefowa (Pfabe, l.e.).
  170. Nadl. Złoty Potok, rezerwat „Parkowe”, dawna nazwa „Cisowe” (Pfabe, l.e.).
  171. Pińczęce pod Siewierzem — w ogrodzie (Sokołowski, l.e.)?
  172. Golonóg pod Dąbrową Górniczą (Stecki, 1928, Roczn. Polsk. Tow. Dendrol., 2).
  173. „Prawdopodobnie znajduje się w lasach Ojcowskich lub Pieskoskalskich” (Berdau, 1859, Fl. Cracoviensis)?
  174. Cisów w powiecie Kielce, przy drodze z Daleszyc do Rakowa, na skraju jodłowego lasu (Sokołowski, l.e.).
  175. Rezerwat cisowy w Radomicach (Wizyt. rezerw. w regionie świętokrzyskim, 1948, Chroń. Przyn. Ojez., 3–4; Jarosz, l.e.).
  176. Łyse Góry (Rostafiński, l.e.); Święty Krzyż (Zielnik Inst. Bot. Krak.)!
  177. Koło Opatowa (Rostafiński, l.e.).
  178. Golce; Mostki (Sokołowski, l.e.).
  179. Cisów, na południowy zachód od Rudnika (Sokołowski, l.e.).
  180. Zielonka (Sokołowski, l.e.).
  181. Cisownica koło Ustronia Śląskiego (W. S., 1929, Ochr. Przyn., 9); Zadni Gaj w powiecie Cieszyn (Jarosz, l.e.); Machowa k. Ustronia Śląskiego, (Sokołowski, l.e.).
  182. Tul koło Cieszyna, u podnóża góry Czantorii (Sokołowski, l.e.).
  183. U źródeł Wisły (Zielnik Inst. Bot. Krak.)!
  184. Na Raczaj Hali (Sokołowski, l.e.).
  185. W dolinie Rycerki (Sokołowski, l.e.).
  186. W Zasolskich Górach: koło gajówki na Roztoce, w dolinie Wielkiej Puszczy; wieś Targonice koło Kocierza; nad polaną Fachową na południowym stoku Wielkiej Góry; ponad osiedlem Kiczora, na południowym stoku doliny Kocierskiej (Midowicz, 1929, Ochr. Przyn., 9).
  187. Ponikiew w powiecie Wadowice (Sokołowski, l.e.).
  188. Jeleśnia w powiecie Żywiec (Sokołowski, l.e.).
  189. Bystra w powiecie Bielsko-Biała (Sokołowski, l.e.).
  190. Lachowice w powiecie Żywiec (Sokołowski, l.e.).
  191. Wysoka koło Kalwarii w powiecie Mysłenice (Sokołowski, l.e.).
  192. Drabóż Stanisławski pod Kalwarią w powiecie Mysłenice (Sokołowski, l.e.).
  193. Harbutowice koło Lanckorony w powiecie Mysłenice (Sokołowski, l.e.); Ochrona „cisa raciborskiego” w Harbutowicach pod Lanckoroną, 1929 Ochr. Przyn., 9).
  194. Sucha w powiecie Żywiec (Sokołowski, l.e.).
  195. Zawoja, w ogródku, prawdopodobnie przeniesiony z Babiej Góry (Stuchlik, Stuchlikowa, 1962, Fragm. Fl. et Geobot., 8, 3)?
  196. Babia Góra — nad Policznem (Sokołowski, l.e.).
  197. Dolina Chochołowska, „Mały Pniaczek” (Stecki, 1920, Ochr. Przyn., l.; Sokołowski, l.e.); w obszarze doliny Chochołowskiej: nad dolinką Korycińska, na skałach Siwianichskich Turni (Pawłowski, Stecki, 1925, Acta Soc. Bot. Pol., 3, 1).
  198. W Dolinie Strążyńskiej (Berdau, 1890a, Fl. Tatr. Pieni i Besk. Zach.; Sokołowski, l.e.); w Tatrach pod Giewontem (Berdau, 1890b, Botanika Leśna); Dolinki podgiewonckie: na Grzybowem, na Sarniej Skałce pod Piórem, na zachodnim zboczu Suchego Wierchu i w dolinie Za Bramką (urwiste skały Łysanek — wycięty) (Stecki, 1920, l.e.; Stecki, 1923, Krajobrazy Roślinne Polski, 10); Sarnia Skała pod turnią zwaną Pióro; Łysanki (Sokołowski, l.e.; Pawłowski, 1956, Fl. Tatr., 1).
  199. Na wschodnich stokach Wołoszyna (Zajączkowski, 1935, Roczn. Polsk. Tow. Dendrol., 6); Kopki Soltysie (Sokołowski, l.e.; Pawłowski, l.e.).
  200. Na Skałce nad Łysą Polaną (Radwańska-Paryska, 1950, Acta Soc. Bot. Pol., 20, 2; Pawłowski, l.e.).
  201. Kasina Wielka (Sokołowski, l.e.).
  202. W Woli Skrzydlańskiej w powiecie Limanowa (Trybowski, 1959, Chroń. Przyn. Ojez., 3).
  203. Siewierzowa w powiecie Grybów (Sokołowski, l.e.).
  204. Nadl. Kamienica, na stokach Kiczory w Gorcach (Dziwowski, 1959, Chroń. Przyn. Ojez., 3).
  205. Park Narodowy w Pieninach (Szafer, 1950, Ochr. Przyn., 19); w lesie w Pieninach blisko Faćmiechu i Zameczyska Św. Kunegundy (Berdau, 1890); w paśmie Pieni przy Szezawnicy, na spadkach od zameczyska Św. Kunegundy ku potokowi Pienińskiemu i Dunajcowi (Berdau, 1890b, l.e.); koło Szezawnicy (Berdau, 1890a, l.e.); pod szczytem Trzech Koron od strony Zameczyska Św. Kunegundy (Woloszczak, 1895, Spraw. Kom. Fizj., 30); Pieniny — Trzy Korony (Zielnik Inst. Bot. Krak., 1912; Szafer, 1928); Pieniny — na wyższych niedostępnych szczytach między Faćmiechem a Sokolicą (Zubrzycki, 1894, Spraw. Kom. Fizj., 29); Pieniny: pod szczytem Trzech Koron od strony Zameczyska Św. Kunegundy, zachodni stok Okrąglicy, między Faćmiechem a Sokolicą, Cisowice, Podcisowice (Sokołowski, l.e.).
  206. Janowice koło Zakliczyna (Sokołowski, l.e.).
  207. Zbyszyc nad Dunajcem (Sokołowski, l.e.).
  208. Rytro — pod szczytem Radziejowej rósł jeden okaz przeniesiony do ogródka (Sokołowski, l.e.; Pawłowski, 1925, Geobot. stosunki Sądcezyzny).
  209. Na grani Dziobakowej Skały, w rezerwacie Zaskalskie w Małych Pieninach (Dziwowski, 1965, Chroń. Przyn. Ojez., 2).
  210. Wieś Mogilno, na Górze Jodłowej (Świąs, 1966, Chroń. Przyn. Ojez., 2–3); Paszyn — w lesie na Górze Jodłowej, 550–715 m n.p.m. (Sokołowski, l.e.; Pawłowski, l.e.; Świąs, 1962, Chroń. Przyn. Ojez., 5).
  211. Lasy szalowsko-polniańskie (Świąs, 1962, l.e.); Bieśnik koło Szalowej (Sulma, 1931, Ochr. Przyn., 11); w lesie dworskim, 3 km od wsi Polnej koło Stróż, nad potokiem Bugajanka (Wierdak, 1925, Sylwan, 43); na Górze Polnej (Sulma, l.e.).
  212. Biała Niżnia (Motyka, 1956, Fragm. Fl. et Geobot., 2, 1; Świąs, 1962, l.e.); w lesie na północny zachód od wsi Grodek koło Grybowa (Wierdak, l. e.); na południowym stoku góry Chelna na południe od Grybowa (Wierdak, l.e.); Siolkowa, po prawej stronie Grodnej (Motyka, l.e.).
  213. Lasy cieniaskie koło Grybowa (Świąs, 1962, l.e.); w Paszkowej obok Krużłowej, na zachód od Grybowa, w lesie jodłowo-świerkowym na Rosochacie (Wierdak, l.e.); na Rosochacie (Motyka, l.e.; Świąs, 1962, l.e.); Krużłowa Wyżnia (Wierdak, l.e.; Świąs, 1966, l.e.).
  214. W lesie chłopskim na stoku Sapałowskiej Góry, w pobliżu wsi Kamionka Wielka (Wierdak, 1925, l.e.); Bogusza (Motyka, l.e.).
  215. Kamianna, uroczysko Ubocz, oddział 46a (Świąs, 1962, l.e.).
  216. Krynica (Świąs, 1962, l.e.).
  217. Śnieżnica (Sokołowski, l.e.).
  218. We wsi Mrukowa w powiecie Jasło (M.S., 1925, Ochr. Przyn., 5; Spraw. delegata P.R.O.P. na pow. jasielski za czas od 1.6. do 15.10.1931 r. Ochr. Przyn. 11).
  219. Łysogórskie i Starozmigrodzkie lasy koło Żmigrodu (Wierdak, l.e.); Łysa Góra pod Starym Żmigrodem (Sokołowski, l.e.).
  220. Las „Cisowice” (Babi Łaz) w Kobylanach, w pobliżu gościńca z Kobylan do Krosna (Wierdak, l.e.).
  221. Dukla (Sokołowski, l.e.); Cergowa Góra (Dukla) (Zielnik Inst. Bot. Krak.); Rezerwat leśny Cisy w Jasionce k. Dukli; rezerwat leśny „Cisy w Nowej Wsi” koło Dukli (Gut, 1961, Osobliwości przyrody woj. rzeszowskiego)!!

222. Gminny las w Ropiance koło Mszany położony na północ od wsi Ropianka (Wierdak, l.c.).
223. Węglówka (Sokołowski, l.c.).
224. Krasna (Sokołowski, l.c.).
225. W Jasionicy Rosielnej koło Brzozowa (Sprawozd. z 53-ego posiedzenia Wydziału P.R.O.P., 1931, Ochr. Przyr., 11).
226. Nadl. Krosno, leśn. Wola Komborska, rezerwat leśny „Kretówki” (Zarząd. Min. L. i P.D. w sprawie utworzenia rezerwatów przyrody, 1959, Chroń. Przyr. Ojez., 5; Gut, 1961, l.c.; Browicz, 1967)!!
227. Rezerwat leśny „Cisy w Malinówce” (Jarosz, l.c.; Gut., l.c.); na północ od Iwońca, nad gościńcem do Brzozowa w rewirze Jabłonica Polska (Sokołowski, .c.).
228. Trzeźniów w powiecie Brzozów (Wojtasiewicz, 1936). ?
229. Moszczaniec w powiecie Sanok (Sokołowski, l. c.).
230. Na północnych stokach szczytu 757 na wschód od Darowa (Grodzińska, 1968, Fragm. Fl. et Geobot., 14, 1).
231. Nadl. Baligród, leśn. Bystre, oddział 5 — na południowym zboczu Góry Jawor (Jarosz, l.c.; Gut, l.c.); w okolicach Lubnego, na zboczach Jaworu (szczyt „817”), na wys. 780 m n.p.m. (Jasiewicz, 1965, Monograph. Botan., 20).
232. W okolicy Przemysła, na Hel sze (Batko, 1934, Kosmos, 59).
233. W Kalwarii Paclawskiej (Piórecki 1965, Chroń. Przyr. Ojez., 2).
234. Łodyna (Sokołowski, l.c.).

TAXUS BACCATA L.

1

